

338.45
К 96

Н. М. КУШЛАКОВА

**НАУКОВО-ТЕХНІЧНІ ОБ'ЄДНАННЯ
ПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ
(1870 – 1917)**

Н. М. Кушлакова

**НАУКОВО-ТЕХНІЧНІ ОБ'ЄДНАННЯ
ПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ
(1870-1917)**

МОНОГРАФІЯ

Павлоград
«АРТ СИНТЕЗ-Т»
2016

УДК 061.6: 001.89: 330.341.1 (477)'' 18-19''

ББК 30г(4Укр)+72.3+72.4

К96

Рецензенти:

Доктор історичних наук, професор *Л. М. Бессов*

Доктор історичних наук, професор *А. С. Литвинко*

Доктор історичних наук, професор *Н. О. Рижева*

Рекомендовано до друку Вченою радою

Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» протокол № 5 від 27.05.2016 р.

Кушлакова Н. М.

К96 Науково-технічні об'єднання промислових регіонів України (1870-1917): монографія. / Кушлакова Н. М. ; відп. ред. В. С. Савчук — Павлоград: Арт Синтез-Т, 2016. — 588 с.

ISBN 978-617-7232-22-2

У монографії висвітлено історичні передумови та законодавчі основи виникнення й функціонування науково-технічних товариств у промислових регіонах України другої половини XIX — початку XX ст. На основі широкого кола джерел розглянуто процес створення та визначено основні етапи розвитку й вектори діяльності інженерно-наукових товариств.

Видання містить значну кількість документів, що розкривають організаційні форми комунікації в середовищі технічної інтелігенції промислових регіонів України, основні напрями та результати діяльності науково-технічних громадських об'єднань інженерів і техніків, їх роль у розвитку професійної освіти. Значну увагу приділено видавничій та інформаційно-технічній діяльності науково-технічних товариств і гуртків.

Книга розрахована на науковців, викладачів, аспірантів, магістрів, студентів, усіх, хто цікавиться історією науки і техніки, проблемами діяльності громадсько-наукових організацій у цілому й інженерно-наукових товариств зокрема.

УДК 061.6: 001.89: 330.341.1 (477)'' 18-19''

ББК 30г(4Укр)+72.3+72.4

The book covers the historical background and legal framework of the origin and operation of scientific technical societies in the industrial regions of Ukraine in the second half of XIX - early XX centuries. On the base of a wide range of sources there was defined the process of creating of the mentioned societies and the main stages of development and activity vectors of engineering scientific societies were clarified.

The publication contains a large number of documents that reveal the organizational forms of communication among the technical intelligentsia from industrial regions of Ukraine, the main directions and results of scientific and technical associations of engineers and technicians, their role in the development of vocational education. Special attention is paid to the publishing and information technical activities of the scientific-technical societies and their groups.

The book is intended for researchers, teachers, masters, students, everyone who is interested in the history of science and technology, challenges of public and scientific organizations in general and technical-scientific societies in particular.

ISBN 978-617-7232-22-2

© Кушлакова Н. М., 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	7
ПЕРЕДМОВА	10
РОЗДІЛ 1. СТАН НАУКОВОГО ОПРАЦЮВАННЯ ПРОБЛЕМИ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	17
1.1. Історіографія проблеми.....	17
1.2. Джерельна база дослідження.....	40
1.3. Теоретико-методологічні засади дослідження.....	51
РОЗДІЛ 2. ІНЖЕНЕРНА СПРАВА В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ	60
2.1. Загальна характеристика інженерних кадрів Російської імперії у пореформений період.....	60
2.2. Самоорганізація світового наукового співтовариства як чинник формування комунікацій у вітчизняному інженерному середовищі.....	80
РОЗДІЛ 3. ВИНИКНЕННЯ ТА ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТОВАРИСТВ	92
3.1. Соціально-економічні засади виникнення й територіальне розміщення.....	92
3.2. Законодавчі основи діяльності, зміни в статутах.....	108
3.3. Структура, кількісний і професійний склад.....	154
3.4. Фінансово-економічні засади діяльності.....	171
3.5. Взаємовідносини з місцевими та центральними органами влади.....	186
РОЗДІЛ 4. НАУКОВО-ТЕХНІЧНІ ТОВАРИСТВА ЯК ЦЕНТРИ ДІЯЛЬНОСТІ ІНЖЕНЕРІВ І ТЕХНІКІВ	201
4.1. Організаційно-технічна та соціально-економічна діяльність.....	201
4.1.1. <i>Організація та участь у виставках</i>	201
4.1.2. <i>Організація з'їздів та участь у них</i>	235
4.1.3. <i>Підтримка професійної згуртованості та забезпечення ринку праці</i>	259
4.1.4. <i>Допоміжні структурні підрозділи та їх роль у діяльності відділень</i>	279
4.2. Науково-технічна діяльність у галузі інженерних наук.....	310
4.2.1. <i>Гірничо-металургійні науки</i>	310
4.2.2. <i>Архітектура і будівництво</i>	319

4.2.3. <i>Міське господарство</i>	338
4.2.4. <i>Повітроплавання</i>	346
4.2.5. <i>Електротехніка та зв'язок</i>	358
4.3. Науково-технічні товариства і технічна інтелігенція Російської імперії: зв'язки і взаємовідносини.....	364
4.4. Знакові постаті.....	374
РОЗДІЛ 5. ВИДАВНИЧА ТА ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ	407
5.1. Видання відділень Російського технічного товариства.....	407
5.2. Друковані органи інженерно-технічних товариств при вищих навчальних закладах.....	431
5.3. Інформаційно-видавнича діяльність регіональних товариств.....	441
РОЗДІЛ 6. КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВО- ТЕХНІЧНИХ ТОВАРИСТВ	450
6.1. Організаційно-освітня діяльність постійних Комісій з технічної освіти.....	450
6.2. Технічна та загальна освіта в навчальних закладах відділень РТГ.....	463
6.3. Інші напрями культурно-просвітницької діяльності.....	509
ВИСНОВКИ	524
ЛІТЕРАТУРА	532
ДОДАТКИ	571

CONTENT

ABBREVIATIONS LIST	7
INTRODUCTION	10
CHAPTER 1. THE STATE OF SCIENTIFIC STUDY OF THE PROBLEM SOURCE BASE AND THEORETICAL-METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF RESEARCH	17
1.1. Historiography problems.....	17
1.2. The source base study.....	40
1.3. Theoretical and methodological principles of research.....	51
SECTION 2. ENGINEERING IN THE RUSSIAN EMPIRE IN THE LATE NINETEENTH CENTURY	60
2.1. Engineering staff overview of the Russian Empire in the post-reform period	60
2.2. Self-organization of the world scientific community as a factor in the formation of national communications engineering environment.....	80
SECTION 3. ORIGIN AND MILESTONES OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL SOCIETIES	92
3.1. Socio-economic bases of occurrence and territorial location	92
3.2. The legal activity bases, changes in the statutes	108
3.3. The structure, quantity and professional staff.....	154
3.4. Financial and economic principles of activity.....	171
3.5. Relations with local and central authorities	186
SECTION 4. SCIENTIFIC AND TECHNICAL SOCIETIES AS CENTERS OF ENGINEERS AND TECHNICIANS	201
4.1. Organizational, technical and socio-economic activities.....	201
4.1.1. <i>Organization and participation in exhibitions</i>	201
4.1.2 <i>Organization of congresses and participation in them</i>	235
4.1.3. <i>Support professional cohesion and labor market</i>	259
4.1.4. <i>Supporting structural units and their role in the branches activity</i>	279
4.2. Scientific and technical activities in the engineering field.....	310
4.2.1. <i>Mining and Metallurgical Sciences</i>	310
4.2.2. <i>Architecture and Construction</i>	319
4.2.3. <i>Urban economy</i>	338
4.2.4. <i>Aeronautics</i>	346
4.2.5. <i>Electronics and Communications</i>	358

4.3. Scientific technological societies and technical intelligentsia of the Russian Empire. Connections and relationships.....	364
4.4. Significant figures	374
SECTION 5. PUBLISHING AND INFORMATION TECHNICAL ACTIVITY.....	407
5.1. Editions of the offices of the Russian Technical Society	407
5.2. Publishing organs of the engineering technical societies by higher education institutions.....	431
5.3. Information and publishing activity of regional societies.....	441
SECTION 6. CULTURAL AND EDUCATIONAL ACTIVITY OF SCIENTIFIC TECHNICAL SOCIETYES.....	450
6.1. Organizational and educational activity of standing committees on technical education	450
6.2. Technical and general education in schools by offices of the RTS	463
6.3. Other areas of cultural and educational activities	509
SUMMARY.....	524
REFERENCES	532
APPLICATIONS.....	571